

Özbek Masallarında Halk Hekimliği Uygulamaları

Folk Medicine Practices In Uzbek Tales

Zeynep Dilek ALPTEKİN*

Öz

Halk anlatıları, içerisinde olduğu toplumlara ait kültürel unsurları barındıran ve halk kültürünün devamlılığını sağlayan halka mal olmuş ürünlerdir. Halk kültürünün gelecek nesillere aktarıcısı niteliğine sahip olan halk anlatıları, bir nevi kültürün repertuarı görevindedir. Öyle ki halk anlatısı adını verdiğimiz mit, destan, masal, efsane, fıkra ve halk hikâyeleri metinlerinde doğumdan başlanarak ölüme kadar geçen süreçteki halk kültürüne ait birçok unsurdan kesitler görebiliriz. Diğer halk anlatıları ve masalların esasını oluşturan bu unsurlara motif adı verilir. Masal motifleri evrensel bir yapıya sahip olmakla birlikte masalın yayıldığı coğrafyaya ait unsurları da bünyesinde barındırabilir. Bu unsurlardan birisi de halk hekimliği uygulamalarıdır. Bu çalışmada, Hüseyin Baydemir (2004) tarafından Özbekistan sahasından seçilmiş 70 masal metninde geçen halk hekimliği uygulamaları tespit edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Çalışmada halk hekimliği konusunun Özbek Masalları'ndaki yeri metinlerden tespit edilen örneklerle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Özbek Masalları, Halk Hekimliği, Tedavi, Kültür.

Abstract

Public narratives are products that contain cultural elements belong into the people and have cost the public the continuity of public culture. Folk narratives, which are the transfer of folk culture to future generations, are a repertoire of culture. So much so that in the texts of myths, epics, fairytales, legends, stories and folk tales that we call the folk narrative, we can see sections from many elements of folk culture from birth to death. These elements, which form the basis of other folk narratives and fairytales, are called motifs, and fairytale motifs have a universal structure and can include elements of the geography in which they exist. One of these elements is folk medicine practices. In this study, folk medicine practice passed in 70 fairytale texts selected from the Field of Uzbekistan by Huseyin Baydemir (2004) were identified. Document analysis technique was used in this study where qualitative research method was adopted. In the study, the place of folk medicine in Uzbek Fairytales was evaluated with samples detected from texts.

Keywords: Uzbek Tales, Folk Medicine, Treatment, Culture.

Giriş

Geçmişten günümüze kadar insanların beslenme ve barınma gibi temel ihtiyaçlarının yanında ruhen ya da fiziken hasta olmaları halinde iyileşmeleri için bazı uygulamalar gerçekleştirilmiştir. Bunun yanında insanların günlük hayatlarında bazı maddi-manevi etkilerden korunması için hastalıklar ve rahatsızlıkları gidermek amacıyla çeşitli ritüel ve uygulamalar kullanılmıştır (Sever, 2004, s. 96).

Modern tıbbın henüz gelişmediği dönemlerde insanların hastalıklara çare bulmak için yapmış olduğu tatbikleri içine alan çalışma sahası halk hekimliği olarak adlandırılmaktadır. Geleneksel ya da alternatif tıp kavramlarıyla da ilişkilendirilen halk hekimliği uygulamaları, günümüzde de modern tıbbın çare bulamadığı hastalıkların tedavisi için başvurulan yöntemlerdendir. Bu uygulamalar, yaşanmış ve deneyimlenmiş uygulamalar olup içlerinde kültürel öğelere yer verilmektedir (Alptekin, 2018, s. 880). Yaşayan folklor malzemeleri içinde yer alan halk hekimliği uygulamaları toplumun tecrübelerini içerisinde barındırdığı için her daim geçerliliğini korumaktadır. Öyle ki kökeni insanlık tarihi kadar eski olan bu uygulamalarda toplumun ilkel yaşamından modern hayatına birçok kültürel unsur yer almaktadır.

Tarihin ilk çağlarından beri insanların hastalıklar karşısında yapmış olduğu uygulamalar, zaman içerisinde toplumsal değişme ve teknolojik gelişmelere bağlı olarak modern tıpla gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Günümüzde neredeyse çoğu hastalığın modern tıpla tedavi edilmesi, modern tıbbın halk hekimliğinin önüne geçmiş olduğu intibai

* MEB, Öğretmen, z.d.alptekin@gmail.com

uyandırmaktadır. Ancak kocakarı ilacı denilen halk hekimliği uygulamalarının varlığı bu alanla ilgili köklü ve kuvvetli inancın olmasıyla açıklanabilir. (Sol, 2007, s. 177).

Toplumların kadim dönemlerinden izler taşıyan halk hekimliği uygulamaları toplum hayatında önemli bir hüviyete sahip olduğu için tarihî ve edebî eserlerde kendine yer edinmiştir. İlk sözlüğümüz Dîvânu Lugâti't- Türk'te hastalık için "ig"; ilaç için "em", tabip yerine "otacı" ifadelerinin kullanıldığı görülmektedir (Kaşgarlı Mahmud, 2014, s. 15).

Halk hekimliği ile ilgili uygulamalar halkın ortak düşünce dünyasının birikimi olan halk anlatılarına da yansımıştır. Bakırcı (2006) tarafından hazırlanan Niğde Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin) adlı eserin dördüncü bölümü olan "Niğde Masallarında Halk Kültürü Unsurları" içinde masal metinlerinde geçen halk hekimliği uygulamaları ile günümüz kültür hayatındaki benzer uygulamalar mukayese edilmiştir. Alptekin (2009) yapmış olduğu çalışmada Türk masal ve halk hikâyelerinde görmeyen gözün tedavisi ile ilgili uygulamaları tespit etmiştir. Yine 2010 yılında Alptekin tarafından yapılmış olan çalışmada Türk halk hikâyelerinde geçen halk hekimliği uygulamaları tespit edilmiştir. Dağı (2013) yaptığı çalışmada Türk Dünyasından tespit edilmiş destanlar, halk hikâyeleri, masallar, efsaneler ve fıkralarda halk hekimliği uygulamalarını sunmuştur. Alptekin (2018) yapmış olduğu çalışmada Meddah Behçet Mahir'in halk anlatılarında halk hekimliği uygulamalarının varlığından bahsetmiştir. Demirtaş (2019) tarafından yapılan çalışmada ise efsanelerdeki koruyucu/önleyici halk hekimliği uygulamalarına ait unsurlar görülmektedir.

Halk hekimliği uygulamalarının aktarıldığı anonim bir tür olan masallar; içerisinde evrensel motifler taşıdığı gibi yayıldığı coğrafyanın birçok kültürel değerine de yer vermektedir (Kaplan, 2020, s. 191). Bu anlamda masalların kültürü gelecek nesillere taşıma özelliğinden bahsedilebilir. Nasıl ki masal, sözlü gelenekte nesilden nesile aktarılıyorsa masal motifleri içerisinde yer alan halk hekimliği uygulamaları da aktarıma dâhil olacaktır. Bu motiflerin bazıları masalların esasında olmayıp anlatıcının kendi tecrübelerine dayanmaktadır. Böylece masal bir kültür hazinesi ve kültür köprüsü rolü üstlenmektedir.

Masal, Meydan Larousse'de "Genellikle olağanüstü kahramanlara ve maceralara yer verilen, konusu hayali, kulaktan kulağa anlatılarak geçen halk hikâyesi (Meydan Larousse 1990, s. 425) şeklinde tanımlanmaktadır. Yapılan tanımdan da anlaşılacağı gibi masallar, nesilden nesile aktarılırken toplumun temel taşlarından olan kültürel değerleri de ulaştırmaktadır. Masallar her ne kadar hayal mahsulü olsa da yaşanan hayat ile hayal edilen hayatı sistemli bir şekilde ifade eder (Şimşek, 2001, s. 3). Masallarda meydana gelen olaylarda da günlük hayattan izler bulunmakta ve masal kahramanları da doğum, büyüme, evlenme ve ölüm gibi olayları yaşamaktadır. Aynı zamanda masallarda da kahramanlar hastalanmakta ve çareyi halk hekimliği uygulamalarında aramaktadır.

Özbekistan coğrafi konumu bakımından batıdan ve kuzeyden Kazakistan, doğudan Kırgızistan, güneydoğudan Tacikistan ve güneybatısından Türkmenistan ile sınırları bulunan bir Türk devletidir. Farklı ülkelerle komşu olmasının yanında Özbekistan fiziksel olarak da düz bir yapıya sahiptir (<https://islamansiklopedisi.org.tr/ozbekistan>). 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber Türkistan coğrafyasındaki Türk devletleri, bağımsızlıklarını ilan etmişlerdir. Bu devletlerden birisi olan Özbekistan, tarihsel süreç içerisinde kültür ve medeniyet alanında kendisini oldukça geliştirmiş, kültürel ve sanat değeri yüksek pek çok alana ev sahipliği yapmıştır. Bu eserlerin önemli bir bölümü edebi eserlerdir. Farklı türlerde yazılmış olan edebi eserler Özbeklerin de diğer Türk boyları gibi zengin folklor hazinesine sahip olduğunun göstergesidir. Bu hazinenin içinde masallar önemli bir yere sahiptir.

Özbek masalları Özbek halkının milli, tarihi, etnik, coğrafi, dinî ve diğer folklor ürünlerini bünyesinde barındırmaktadır (Safarova, 2010, s. 27-28). Hem toplumun bir

yansıması hem de topluma yol gösterici niteliği bulunan Özbek masallarında halkın dünyaya bakışı, Özbek halkının gelenek ve görenekleri, hayat tarzları gibi durumların izleri görülür. Bu izlerden birisi de halkın hastalıkların tedavisinde uygulamış olduğu halk hekimliği uygulamalarıdır.

Bu çalışmada Hüseyin Baydemir (2004) tarafından Özbekistan sahasından seçilmiş 70 masal ele alınmıştır. Masallarda geçen hastalıklar ve bu hastalıklar çevresindeki halk hekimliği uygulamaları tespit edilmiştir. Nitel araştırma yönteminin benimsendiği bu çalışmada doküman incelenme tekniğine başvurulmuştur. Doküman incelemesinin yapıldığı bu çalışmalarda içerik analizinden faydalanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu veya olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerinin analizini kapsar (Yıldırım ve Şimşek, 2013, s. 217). Doküman incelemesinde yazılı kaynaklar ele alınıp incelenmektedir. İçerik analizi, birbirine benzeyen verileri belli kavramlar ve temalar çerçevesinde toplamak ve okuyucunun anlayabileceği şekilde yorumlama (Yıldırım ve Şimşek, 2013) şeklinde ifade edilebilir. İçerik analizinde araştırmacı öncelikle kategorileri belirler ve ardından bu kategoriler önceden elde edilen bilgi, kuram ve tecrübelerle göre şekillenir (Büyüköztürk, Kılıç Çakmak, Akgün, Karadeniz ve Demirel, 2018).

Özbek Masalları'nda halk hekimliğiyle ilgili hastalıkların tedavisinde kullanılan uygulamalar altı başlıkta (*görmeyen gözün tedavisi, çocuksuzluğun tedavisi, cilt hastalıklarının tedavisi, iç hastalıklarının tedavisi, aşk hastalığının tedavisi, ruhsal hastalıkların tedavisi*) değerlendirilmiştir. Masal metinlerinden alınan örnekler aşağıda verilmiştir.

Özbek Masallarında Halk Hekimliği Uygulamalarıyla İlgili Tespitler

Görmeyen Gözün Tedavisi

Masallarda yaygın bir motif olarak kahramanın gözü çeşitli nedenlerle kör olmaktadır. Kör olan gözün tedavisi normal şartlarda zor iken; masallarda olağanüstü şekilde gerçekleşmektedir. Ali Berat Alptekin görmeyen gözün tedavisinin halk hikâyesi ve masallarda on farklı şekilde gerçekleştiğini ifade etmektedir.

1. Toprakla 2. Su (Abıhayat) ile 3. Ağaç Dalı (Yaprağıyla) 4. Ot (Çayır, Çimenle) 5. Kuş Tüyünün Görmeyen Göze Sürülmesiyle 6. Kanla 7. Dua Edilmesi Sonucu 8. Hayvan Ürünlerinin Yenilmesi, İçilmesi veya Bir Hayvan Tarafından Yalanmasıyla 9. Denizden Çıkarılan İki Özel Balığın Göze Sarılmasıyla 10. Peri Kızlarının Yaptığı İlacın Göze Sürülmesiyle (Alptekin, 2009, s. 19).

Özbek Masallarında, görmeyen gözün tedavisiyle ilgili beş masalda halk hekimliği uygulamaları görülmektedir. İlgili masallarda görmeyen gözler; *Rum memleketindeki ilaçla, gözün geri takılmasıyla, büyücü kadının kızın gözlerini ovmasıyla, gözlerin yalanıp yerine konulmasıyla ve bülbülgöya isimli kuşun sesiyle* tedavi edilmektedir. Masal metinlerinde tedaviler şu şekilde gerçekleşmektedir:

Kör Gözü Açan Kız masalında, memleketin ağasının küçük oğlu gittiği seferden geri dönmeyince babası onun derdine düşer ve ağlamaktan gözleri kör olur. Bir gün uzak seferden dönen bir arkadaşı Rum memleketinde bunun tedavisinin olduğunu söyler. Yaşlı adam, çocuklarını yanına çağırarak Rum memleketinden gözünü tedavisi için gerekli ilacı alıp getirmelerini ister. Memleket ağasının kızı, Rum memleketinden babasının gözünü açacak ilacı bularak getirir ve ağanın gözleri iyileşir (Baydemir, 2004, s. 649).

Cariye Kız masalında, üvey annesi Cariye Kız'ın evleneceği gün kızın gözlerini kör edip ormana atar. Ormanda onu yaşlı bir amca bulup evine götürür. Cariye kızın üzgün olduğunu gören yaşlı adamın karısı "Sen güzelsin, güzellik ise bahttır." dediğinde kız gülmeye başlar ve kızın ağzından gül desteleri dökülmeye başlar. Kız, yaşlı adamdan

kendisini sarayın önüne götürmesini ve soran olursa gülleri göz karşılığında sattığını söylemesini ister. Yaşlı adam, sarayın önüne giderek üvey anneyle göz karşılığında gülleri takas eder. Eve geldiğinde kıza gözlerini verir. Kız gözlerini yuvalarına koyup yattığında gece büyücü kadın gelir ve kızın gözlerini ovalar. Böylece kızın gözleri tekrardan görmeye başlar, kızın gözleri iyileşir (Baydemir, 2004, s. 683-684).

Sümbül Kuşu masalında; ülkenin padişahı üç oğlunu da yanına çağırarak sümbül kuşu avlayıp getirmelerini ister. Küçük kardeş, sümbül kuşunu bularak ülkesine dönerken yolda ağabeyleri ile karşılaşır. Ağabeyleri sümbül kuşu avlayamamıştır. Kardeşlerini kıskanan ağabeyler, şehzadenin iki gözünü oyup şehzadeyi kuyuya; gözlerini de sümbül kuşunun önüne atarlar. İki ağabey, kardeşlerini öldürdüklerini zannederek, babalarının huzuruna gidip sümbül kuşunu verirler. İlerleyen süreçte padişah, sümbül kuşu yardımıyla küçük şehzadeyi kurtarır ve büyük şehzadeleri cezalandırır. Sümbül kuşu da kanatlarının altındaki gözleri yalayıp yerlerine koyar. Bu sayede küçük şehzadenin gözleri iyileşir (Baydemir, 2004, s. 872). Kuyuya atılma motifi ve şehzadenin gözlerinin kör olması Yusuf kıssasını hatırlatmaktadır.

Ala Taylı Çocuk masalında; zamanın birinde ihtiyar balıkçının bir oğlu olur. Ölmeden önce oğluna “Oğlum, ben öldükten sonra iş bulamazsan, odunculuk yap.” der. Oğlan çeşitli yaşam mücadelelerinden sonra gözleri kör ve yaşlı bir çoban ile tanışır. Uzun süre arkadaşlık yaparlar. Çoban, çocuğa nehrin karşı tarafına asla geçmemesini tembihlemesine rağmen çocuk dinlemez ve oraya gider. Çünkü nehrin karşı tarafındaki devler onun gözünü çıkarmışlar ve bir sandıkta saklamaktadırlar. Nehrin diğer tarafına geçen oğlan, devlerin evinde gözleri kör çobanın kızı ile tanışır ve orada devleri alt ederek çobanın gözlerinin bir sandıkta saklı olduğunu öğrenir. Yaşlı çobanın kızı ve genç, devlerin evindeki sandıktan gözleri de alarak kaçarlar. Kız, babasının gözlerini diliyle yalayıp yerlerine koyunca adamın gözleri açılır (Baydemir, 2004, s. 888).

Almas Batır masalında; padişahın görmeyen gözlerinin tedavisi Kafdağı'nın arkasında Yalmağız isimli yaşlı kadının bağındaki bülbüligöya kuşunun sesindedir. Bülbüligöya denilen bu kuşun ötüşünü padişah duyarsa gözü iyileşecektir. Almas Batır, tüm zorluklara rağmen Yalmağız'ın bağına gidip bülbüligöyayı getirir ve onun ötüşü ile birlikte padişahın gözü açılır (Baydemir, 2004, s. 792-793).

Çocuksuzluğun Tedavisi

Aile, bir toplumun en küçük yapı taşı olup aile kurumunun sağlamlığı toplumun güçlülüğü ile doğru orantılıdır. Ailede soyun devamı anlamına gelen çocuk, ayrıca toplumun devamı olarak kabul edilmektedir. Bu sebepten kültür hayatımızda ailede çocuğun olmaması çeşitli çare arayışlarını beraberinde getirmiştir.

Kısırlığın geleneksel tıpla tedavisinde destan ve birçok halk hikâyesinde elma karşımıza çıkmaktadır (Duymaz, 2001, s. 147; Şimşek, 2008, s.194). Anadolu sahasındaki halk hikâyesi ve masallarda çocuk hasreti çeken aileler, dervişin verdiği elmayı yiyerek çocuk sahibi olmaktadır. Değişen yaşam şartlarına bağlı olarak din ve kültüre etkisiyle zamanla bu motifin içerisine dua ve yatır mezarlarını ziyaret ederek hamile kalma da girmiştir.

İlimhan masalında, Rüstemhan'ın çocuğu olmayınca yanına vezirini de alarak yollara düşer. Çocuksuzluk sıkıntısını anlayan eşi onunla konuşarak umutsuz olmamasını ve bu konuda neler yapmaları gerektiği hakkında fikrini paylaşır. Eşi “Yüce padişah, can yoldaşım, elbette çocuğumuz olacak. Çok kaygılanmayınız. Allah verirse yaşlılığımızda da mutlu oluruz.” der. Rüstemhan da “Öyleyse ben yarın halka ziyafet vereyim. Bütün dostlar sevensin, düşmanlar kavrulup ölsün.” diyerek halka üç gün üç gece ziyafet verir. Ziyafet için toplanan insanlar, padişah için çocuk dileyip dua ederler. Halkın duasını alan Rüstemhan “Çok insan dua etti, birinin dileği kabul olur elbet” diyerek, hükümdarlığına yine adaletle devam eder.

(Baydemir, 2004, s. 973-974). Dede Korkut Kitabı'nın ilk boyu *Dirse Han OğluBoğaç Han Boyu*'nda da benzer motif söz konudur. Dirse hanının eşi onu ümitsizliğe düşmemesi konusunda uyarmakta, yoksul insanlara yardım edip bir toy düzenlenmesini istemektedir. Toya katılanların duası ile de Dirse Han ve eşinin çocukları dünyaya gelmektedir (Ergin, 1994, s. 77-95).

Çocuksuzluk motifinin olduğu masalarda dertlerine deva aramak için yola çıkan padişah ve vezirin yolda karşılarına bir derviş çıkar ve dervişin vermiş olduğu elmayı yeme sonucu çocuksuzluk durumu ortadan kalkar (Alptekin, 2003, s. 233).

Hurşit ile Leyla masasında ise elma ile tedaviden bahsedilmektedir. Abdulaziz Şah ve veziri Abdulkadir'in çocukları olmamaktadır. Günlerden bir gün saraya gelen kalendere, (derviş) padişah çocuksuzluğu bir çaresi olup olmadığını sorar. Bunun üstüne kalender koynundan çıkardığı iki elmadan birisini şaha, birisini de vezire verir. Elmayı yedikten sonra şahın Hurşit isminde bir oğlu; vezirin de Leyla isminde bir kızı olur (Baydemir, 2004, s. 1043).

Altın Saçlı Kılıç masasında, bahçıvanın çocuğu olmaz. Bir gün bahçıvanın yaşadığı köye Yalmağız gelir ve bahçıvana ne dilerse hemen gerçekleştireceğini söyler. Bahçıvan da malı mülkü olduğunu ancak erkek çocuğunun olmadığını söyleyerek bir erkek çocuğunun olmasını dile getirir. Bunun üzerine Yalmağız, torbasından bir elma çıkarır. “Bu elmayı hanımına yedir. Sana oğlan doğuracak.” der (Baydemir, 2004, s. 757). Yalmağız'ın dediklerini yapan bahçıvanın bir oğlu olur.

Hamilelik sürecine giren anne adayının sağlıklı bir doğum gerçekleştirmesi için aile bireyleri el ele verir ve ona yardımcı olur. Özellikle gebe kadının canının istediği besinler temin edilmeye çalışılır. Aksi takdirde anne ve bebeğin bu süreçte zarar göreceğine inanılmaktadır. Gebelik sırasında gebe kadının vücudunda meydana gelen hormonal değişiklikler ve kanındaki vitamin eksikliklerine bağlı olarak ortaya çıkan bu isteklerle ilgili bazı batıl inançlar ortaya çıkmıştır.

Aşerme, gebeliğin belli bir döneminde hamile kadının canının vakitli ya da vakitsiz çeşitli yiyecekleri çekmesi durumu olarak tanımlanır (Abalı, 2011, s. 15). Nitekim aşağıdaki *İlimhan* masasında bu durum şöyle özetlenmiştir:

Rüstem Han'ın eşi Gülçınarayım, hamile kalınca aşermeye başlar. Neye aşerdiğini ilk başlarda kimseye söylememesine rağmen bu haber padişaha ulaşır. Eşinin ejderha etine aşerdiğini öğrenen Adil Han hemen teşebbüslere girer. Gülçınarayım, kocasının mertliği karşısında mutlu olur ve psikolojik olarak biraz iyileşir. Padişah da bu arada karısına ejderha eti bulup getirmek için yola düşer (Baydemir, 2004, s. 973-974). Adil Han ejderha etini getirir ancak eti yiyen eşi altı başlı bir yaratık doğurur. “Aradan dokuz ay, dokuz gün, dokuz saat geçmiş. Gülçınarayım doğum yapmış. Lakin öyle bir şey doğurmuş ki, o ne insana, ne de hayvana benziyormuş. Doğurduğu şeyden Gülçınarayım'in kendi de korkmuş ve ürpermiş.” (Baydemir, 2004, s. 974-975).

Aş erilen yiyecek ile dünyaya gelen çocuğun vücudundaki bazı belirtiler arasında ilişkiden söz edilmektedir. Hamilenin bazı canlı veya cansız varlıklara takındığı tavırlarda aş ermenin amaçları ile aynı doğrultudadır. Bu uygulamalarda ise genelde çocuğun fizyolojik özelliklerinin tayini esastır (Sümbüllü, 2004, s. 138).

Ağrıların Tedavisi

Özbek masaları incelendiğinde iki masalda ağrıların tedavisinde halk hekimliği uygulamasına yer verildiği görülmektedir. Bülbülgoya masasında, bel ve ayak ağrısından

kurtulmak için sıcak kuma gömülme tedavisi uygulanırken; İlimhan masalında göğüs ağrısından kurtulmak için ise rutubetli yere dayanma ile tedaviden bahsedilmektedir.

Bülbülgöya masalında, şehzade ile iki ağabeyi arasında anlaşmazlık çıkar. Ağabeyler, kardeşleri şehzadeyi kandırmak için kendilerini bellerinden aşağısını kuma gömüp yatarlar. Küçük kardeş gidip: “Bu kumda ne yapıyorsunuz?” diye sorduğunda büyük ağabeyleri “Bel ve ayak ağrısından kurtarır. Sen de gel, seni de gömelim. Ayakların iyi olur.” derler. Küçük kardeş attan inip dizlerine kadar kuma gömülür. Kumun sıcaklığını hisseder (Baydemir, 2004, s. 835).

Kızgın kum içerisine vücudun ağrıyan kısımlarını gömerek tedavi olma yöntemi bir tür alternatif tıp uygulamasıdır. Modern tıptan aradığı dermanı bulamayan, vücudunun çeşitli yerlerinde eklem ağrıları olan hastalar yaz mevsiminin gelmesiyle birlikte plajlardaki kızgın kumların içerisine yatarak dertlerine şifa aramaktadırlar. Eskisi kadar rağbet gören bir yöntem olmasa da hâlâ sahil bölgelerinde az da olsa yaşlılar tarafından uygulanmaya devam etmektedir (KK.1).

İlimhan masalında Rüstem Han’ın eşi hamile kalınca aşermeye başlar ve hastalanır. Gülçınarayım hamile kaldığından beri sürekli hastadır. O derdini kimseye söyleyemez, göğsünün sürekli ağrması üzerine göğsünü rutubetli yere dayayarak yatar (Baydemir, 2004, s. 973-974). Göğüs kafesi çevresinde oluşan hastalıkların çeşitli nedenleri vardır. Ancak Anadolu’da halk hekimliğiyle yapılan uygulamalarda genellikle göğüs kafesi ve çevresine tatbik edilen çeşitli karışımların olduğu kremler ve sargılar söz konusudur. Kocakarı sargısı adı verilen pekmez ile kırmızıbiber karışımından elde edilen karışım göğüs üzerine bir tülbent bağlanarak akşamdan sabaha kadar bekletilir. İlgili yerdeki ağrıların geçeceğine inanılır. Bunun yanında nane ve kekik çaylarının da göğüs bölgesindeki ağrılara iyi geldiği bilinmektedir (KK.2).

Cilt Hastalıklarının Tedavisi

Cilt (deri), dış ortam ile sürekli etkileşim halinde olmasından ötürü fiziksel nedenler, iklim koşulları, alerjik durumlar ve çevresel sebeplere bağlı olarak hastalıklara maruz kalmaktadır. Ciltte oluşan hastalıklar günümüzde dermatologlar tarafından laboratuvar ortamında hazırlanan ilaçlarla tedavi edilirken; ilk dönemlerde tabiattaki bitki özlerinden elde edilen su ve merhemler sayesinde sağaltılmıştır.

Lokman Hekim masalında; Divane (dilenci) yolda dut ağacına rastlar. Dut ağacı dile gelir ve : “Bütün ağaçlar içinde benim devamın pek bir kıymeti yok lakin kabuğumu soyup, kazanda kaynatarak onun suyuyla yıkanan kişinin vücudunda yara çıkarttırmam.” der (Baydemir, 2004, s. 912).

Ülkemizde deri hastalıklarıyla ilgili uygulamalardan dut ağacından faydalanılmaktadır. Cilt hastalıklarının tedavisinde dut ağacının yaprağının vücuttaki egzama ve sivilce gibi hastalıklara iyi geldiği ve bu hastalıkların tedavisinde dut yaprağının kaynatılıp hastalığın olduğu yere sürülmesiyle şifa bulunduğu ifade edilmektedir. Sivilce gibi cilt sorunu yaşayan bireyler dut yaprağının çayını hazırlayıp bir saat beklettikten sonra yaranın olduğu bölgeye hazırlanan çayı uygular (<https://www.cnnturk.com/saglik/dut-yapragi-faydalari-nelerdir>). Böylece ilgili yerdeki yaraların söndüğü görülmektedir.

İç Hastalıklarının Tedavisi

Dâhiliye/iç hastalıkları bölümünü; solunum yolu hastalıkları, mide-bağırsak sistemi hastalıkları, böbrek hastalıkları, romatizmal hastalıklar vb. gibi çok geniş bir alanla ilgilenir. İç hastalıklarının tedavisinde ilk dönemlerde doğadaki bitkilerin kullanıldığı bilinmektedir.

Lokman Hekim masalında; Divane (dilenci), nehrin kenarında yürürken ayırık otuna rastlar. Dile gelen ayırık otu da “Beni yolup, güneşte kurutarak, ufalayıp yiyen kişinin içindeki bütün illetleri yok etmeye kudretim var.” der (Baydemir, 2004, s. 912). Masallarda iç hastalıkları bölümünün ilgi alanına giren diğer hastalıklar ve tedavi yöntemleri şu şekildedir:

Verem

Bir tür akciğer hastalığı olan veremin tedavisi hakkında *Lokman Hekim* masalında şu bilgiler verilmiştir:

Dönemin padişahı *İskenderi Zülkarneyn* vezirlerini yanına çağırarak yeraltında insanların olduğunu ve onlara ulaşılmasını ister. Vezirlerin yaptığı bir cam icat ile Şor Derya nehrinden yeraltına inerler. Oradaki insanlara yeryüzü padişahından bir istekleri olup olmadığını sorunca padişaha bir kâse un gönderirler. Padişahın eşi, gelen undan yaptığı ekmeği gelen bir dilenciye verir. Dilenci ekmeği yemek için bir dere kenarına geldiği zaman ağaçlar ve diğer bitkiler dile gelerek üzerlerindeki şifaları seslenmeye başlarlar.

Divane (dilenci), heybesindeki ekmeği bir ağacın dibinde yemek için durur. Bu ağacın dalından: “Benim şöyle bir özelliğim var, kim verem hastalığına yakalanırsa benim gölgemde otursun. Onun hastalığını iyileştirmeye gücüm yeter.” sesi gelir (Baydemir, 2004, s. 912).

Masalda ağacın türü belirtilmemesine rağmen gölgesinin büyük ve çevresine bol miktarda oksijen yaymasından ötürü çam ağacı olması muhtemeldir. Öyle ki Anadolu’da çam ağaçlarının oksijen deposu olduğu bilinmekle birlikte çam veya ardıç ağacından elde edilen karışımların göğüs hastalıklarına şifalı geldiği ve nefesi açtığı ifade edilmektedir (Alptekin 2018, s. 329; Gökşen, 2019, s. 308).

Amansız Hastalık/Kanser

Anadolu halkı arasında tedavisi olmadığı için kanser yerine “amansız hastalık” tabiri de kullanılmaktadır. *Köle çocuk* masalında; ejderhayı öldüren Köle çocuk, yaşlıların söylemiş olduğu ejderha beyninin eski hastalıklara iyi geldiği nasihatini hatırlar ve ejderhanın beynini alıp bir şişeye koyar (Baydemir, 2004, s. 776). Ejderhanın zulmünden kurtulan padişah, Köle çocuğu tebrik etmeye gider ve bu sırada oğlunun altı yıldan beri amansız bir hastalığı olduğunu söyleyince Köle çocuk, padişahın oğlunu iyileştirebileceğini söyler. Köle çocuk, padişahın oğlunu hamama götürüp tedavi etmeye başlar ve amansız hastalığın olduğu yere ejderha beyninin sürülmesiyle padişahın oğlu amansız hastalıktan kurtulur (Baydemir, 2004, s. 777). Benzer bir olay örgüsü Şahmaran efsanesinde karşımıza çıkmaktadır. Efsaneye göre Gerezban şahının hastalığının tedavisinin Şahmaranın etinde olduğu anlaşılır. Hükümdarın Şeymur adındaki vezirinin arzusuyla yapılan hamama herkes davet edilir. Gerezban şahına Şahmaranın baş, gövde ve kuyruk kısımlarının yedirilmesiyle amansız hastalıktan kurtulması sağlanır (Alptekin, 2020, s.329).

Böbrek Taşı

İdrarımız, içindeki mineral veya asit tuzlarının böbreklerde kristalize olmasıyla oluşur. Böbrekteki taşlar idrar yoluyla düştüğü gibi tedavi edilerek de düşmektedir. Bazı böbrek taşı hastalığı olan kişiler doktora gitmeden evde alternatif bitki suları sayesinde de taşı düşürebilmektedir.

Lokman Hekim masalında; Lokman Hekim günün birinde bitap düşüp hasta olur. Dostları, ahabları, akrabaları ve kendinin iyileştirdiği insanlar, Lokman Hekim'in hasta olduğunu duyunca görmeye gelirler. Onlar Lokman Hekim'den: “Bize şaşırtıcı, faydalanacağımız şeyler söyleyiniz.” diye istekte bulduklarında Lokman Hekim “Herhangi bir kimse, nanenin kökünü kazıyarak çıkarsın, suya koyup yıkasın, güneşte kurutsun, sütle birlikte kaynatıp içsin; o, insanın içinde taş bile olsa eritir.” der (Baydemir, 2004, s. 916).

Halsizlik

Lokman Hekim masalında ayırık otu ve nane kökü gibi şifalı bitkilerle birçok hastalığın tedavisinden faydalandığı belirtilmektedir. Şifaları sıralamakla bitmeyen bu bitkilerden faydalandığı görülmektedir. Bu durum aşağıda şu şekilde verilmektedir:

Hatem masalında; Hatem, baygın halde yatan delikanlıyı iyileştirmek için çınar yapraklarını bir çaydanlığa koyarak kaynatır. Sonra baygın yatan çocuğun ağzına damlatır. Biraz sonra baygın yatan çocuk kendine gelir ve gözünü açıp ayağa kalkar (Baydemir, 2004, s. 662).

Öksürük

Lokman Hekim masalında; kendisi hastayken yanına gelen ziyaretçilere Lokman Hekim'in nasihatleri arasında halsizlik ve öksürüğe karşı faydalı gelen şifalı bitkiler de sıralanmıştır: “Bahar aylarında kara bir ot yetişir. Onu alıp, havanda dövüp ezdikten sonra azar azar yutulursa insana güç, kuvvet verir. Öksürüğe yakalanan biri ayvanın içindeki çekirdeği çıkarıp yerine kuyruk yağı koysun, sonra pişirip yesin. Öksürüğü geçer. Yine her hafta hamama giden insan sağlıklı ve kuvvetli olur.” (Baydemir, 2004, s. 916).

Zehirlenme

Zehirlenme, vücuda alınan bozulmuş bir besin, zehirli veya yan etkiye sahip bir madde nedeniyle oluşur. Bulantı, kusma, ishal, ateşlenme ve halsizlik gibi belirtilerle fark edilen zehirlenmeye karşı halk arasında bölgeden bölgeye farklılık gösteren çeşitli halk hekimliği uygulamaları görülür.

Yarıltaş masalında; avdan hemen dönen padişah, Bekayim'in hastalandığını duyar ve hastanın yanına gider. Gülnare tarafından zehirlenen Bekayim, uzun süre halsiz bir şekilde yatar. Günden güne Bekayim'in durumu kötüye gitmeye başlar. Hekimin birisi, Bekayim'in geyik eti yerse iyileşebileceğini söyler. Hekim, talimatıyla bir geyik yavrusunu kesilir ve Bekayim'in tedavisinde kullanılır (Baydemir, 2004, s. 676).

Vezirveççe masalında; Vezirveççe, padişahın istediği altın havuzu bulmak için yola çıkar. Yolda karşılaştığı Hızır'ın fikrine uyarak peri kızlarının diyarına gider. Orada karnı acıkınca üzeri nakışlı meyvelerden yer ve ölür. Onu o şekilde gören bir peri kızı, bir otu getirerek Vezirveççe'nin ağzının önüne koyar. İlerleyen süreçte Vezirveççe dirilerek sağlığına kavuşur (Baydemir, 2004, s. 991). Masalda kesin olarak belirtilmese de kahramanın ölümüne neden olan üzeri nakışlı meyveler onun zehirlenmesine neden olmuştur. Kahramanın ağzı önüne konula şifalı ot ise panzehir görevi üstlenerek kahramanın sağlığına geri kavuşmasına vesile olmuştur.

Aşk Hastalığının Tedavisi

Aşk hastalığı, halk hikâyelerinde ve masalarda kendisine yer bulan bir motiftir. Masalarda ya da halk hikâyelerinde kahramanın rüyasında ya da başka şekillerde gördükleri sevgililerine âşık olarak aşk hastalığına tutulurlar. Aşk hastalığına yakalanan âşığın tek tedavisi sevgilisine kavuşmaktır (Dağı, 2013, s. 127). Kahraman, âşık olduktan sonra gün geçtikçe zayıflayıp halsizleşmekte, yemeden içmeden kesilmekte ve hatta kimseyle konuşmamaktadır. Benzer motiflere Kameray, Mukbil Taşatar ve Altın Saçlı Çocuk masallarında yer verilmektedir.

Kameray masalında; ülkenin padişahının oğlu okuma yazma öğrendikten sonra saraya geri döner ancak geri döndükten sonra odasından çıkmayıp kimseyle konuşmaz. Padişah oğlunun bu durumuna çok üzülür ve tüm ülkeye bir duyuruda bulunur. Oğlunu iyileştirene altın vereceğini ilan eder. Şehirde dudakları buruşmuş, yüzü kırışmış, ağzında bir tane bile

dişi olmayan yaşlı kadın saraya gidip şehzadenin kulağına eğilip derdini sorar. Şehzade de bunun üzerine kendisine okuma yazma öğreten Bilge Hanım'ı görmeden yapamadığı söyler. Eğer onunla evlenirse iyileşeceğini; kavuşamazsa göğsünü toprağa vererek ömrünü geçireceğini ifade eder (Baydemir, 2004, s. 710).

Mukbil Taşatar masalında; Mukbil (çoban) zor durumda olan melikeye (padişahın kızı) yardım edip onu kurtarır. Bunun üstüne melike, çobana yüzüğünü verip oradan ayrılır. Bir süre sonra çoban hastalanır. Çevresindekiler çobanın aşk hastalığına yakalandığı anlar. Çobanın ailesi çocuklarının durumuna üzülpagağlarlar. Mukbil'i ziyarete gelenler içinde bilge adam onun aşk hastalığına yakalandığını anlayınca kime âşık olduğunu sorar. Çoban padişahın kızı Mehrinigar'a âşık olduğunu söyler (Baydemir, 2004, s. 736).

Altın Saçlı Kılıç masalında; çocuk yıllarca iyi kalpli perinin evinde kaldıktan sonra büyüüp delikanlı olur. Bir gün peri onu pazara un ve pirinç almaya gönderir. Padişahın üç tane kızı sarayın damında oturlarken altın saçlı yiğit onların hoşuna gider. Padişahın en küçük kızı ona âşık olur. Kız, bitap olup günden güne rengi solmaya başlar. Padişah bütün tabipleri çağırıp kızının iyileştirilmesini buyurur. Fakat onlar kızın derdine hiçbir çare bulamazlar. Padişah bir gün kızına: "Sana ne oldu kızım?" diye sorar. Kız da altın saçlı yiğidi gördüğünü ve daha sonra hastalandığı anlatır (Baydemir, 2004, s. 759).

Ruhsal Hastalıkların Tedavisi

Bedendeki ruha, kötü bir ruhun musallat olmasıyla verdiği zarar anlamına gelen ruhsal hastalıkların tedavisi için kültür hayatımızda çeşitli uygulamalar vardır. Ruhsal hastalıkların tedavisinde İslamiyet öncesi kültür hayatımızda kam/şaman/baksı adını verdiğimiz ruhani güçlere sahip olduğuna inandığımız sanatçı kimliği de olan din adamlarından yardım alınmıştır. İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte bu kişilerin yerini daha çok yatır ve türbeler çevresindeki uygulamalar üstlenmiştir. Ancak bunun yanında halk arasında bu işleri üstlenen genel anlamda üfürükçü adı verilen falcı, bakımcıların da varlığı görülmektedir.

Suhrab ile Mızrab masalında; Semerkant şehrinde bir balıkçının Mızrab isminde oğlu vardır. Mızrab günün birinde Suhrab isimli yiğitle ile karşılaşır ve kardeş olurlar. Sonra ikisi bir şehre uğrarlar. Ülkenin padişahı Hürremşah'ın kızını-Kozihan Hanım'ı- devlerin kaçırdığını öğrenirler. İki kahraman Arslanbek isimli bir asker yardımıyla devlerin olduğu yere giderek kızı oradan kurtarırlar. Ancak kız, devlerin yanında iken çok korkmuş ve baygın düşmüştür. Babasının sarayına getirilmesine rağmen hiç uyanmayınca ailesi endişelenerek yöredeki hekim ve büyücülerden yardım isterler.

Kızın halen baygın şekilde yattığını gören falcılar ve üfürükçüler devlerin kızı korkutarak kalbini yerinden fırlattığını kendilerinin kızın kalbini dualar okuyarak ve üfleyerek yerine sokabileceklerini iddia ederler.

Çingene cadılar ise kıza perilerin tesir ettiğini söylerler. Paslı bir demir parçası ve iğneyle kızın saçından kopardıkları parçayı beyaz bir kumaşa sararak kumaşı da kara ip ile bağlayarak kıza büyü yaparlar. Daha sonra bu büyüü götürerek bağın bir köşesine gömerler.

Diğer yandan ülkedeki falcılar da kızı cin çarptığını söylerler. Falcılar bir keçi keserek çorbasını kıza içirirler. Bir odanın köşesine perde asıp, def çalıp, birkaç kadını bağırtarak ağızlarından köpük saçarlar ve bir şeyler okuyup sembolik olarak perileri çağırırlar. Böylece kızın ruhunu kaçıran cin ve ecinnileri geri getirmeye çalışırlar (Baydemir, 2004, s. 925). Temel amacı kötü ruhu bedenden uzaklaştırmak olan bu yöntemlerden biri korkutmadır (Demir, 2016, s. 22). Korkutma sırasında kötü ruhun bedeni terk edeceğine inanılmaktadır.

Korkutarak tedavi yöntemiyle *Altın Balık* masalında da karşılaşmaktayız. Masalda padişahın kızının konuşamaması üzerine ülkedeki yiğitlerden birisi Melikeyi korkutarak dilini

açmaya çalışır ve kızın ağzından bir yılan çıkar. Yılanın çıkmasıyla kız eski haline döner (Baydemir, 2001, s. 696).

Hüner Öğrenen Çocuk masalında; anne ve babasının hüner öğrenmesi için gurbete yolladıkları çocukları değişik işlerde çalışır. Günün birinde bir yılkcının yanında çalışmaya başlar. Yılkcı koyunları sulamak için çocuğu kuyuya indirir. Kuyunun dibinin altın olduğunu gören çocuk altınları çıkararak yılkcıya verir. Yılkcı altınlara ortak olacağı korkusuyla çocuğu kuyuda bırakıp kaçar. Kuyunun dibinde çaresiz bekleyen çocuk yeraltına doğru biraz yürüdüktan sonra bir ev görür. Bu evde yaşayan dev hastadır ve çocuk müzik aletini çaldıkça dev iyileşir (Baydemir, 2004, s. 734).

Müzik terapi, müziğin fiziksel, duygusal, mental, sosyal, estetik ve spiritüel olmak üzere tüm yüzlerini kişinin sağlığını düzeltmek veya geliştirmek için kullanan yardımcı bir sağlık uzmanlığıdır (Birkan, 2014, s. 44). *Hüner Öğrenen Çocuk* masalında tam olarak belirtilmese de müzikle terapi, doğrudan tedaviye katkı sağlamayıp yardımcı bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

Sonuç

Türk Dünyasının çeşitli coğrafyalarından tespit edilmiş halk anlatıları (masal, efsane, fıkra, destan ve halk hikâyesi) ile Özbekistan'dan derlenmiş masallar arasında halk hekimliği ile ilgili benzer motiflerin varlığı bu motiflerin ortak kaynaktan beslendiğinin göstergesidir.

Özbek masallarında karşımıza çıkan halk hekimliği uygulamaları masal dünyasına ait uygulamalar olmayıp anlatıcının içinde yaşadığı kültür coğrafyasının halk hekimliği uygulamalarıdır. Bu yönüyle Özbek masallarından yola çıkarak Özbek kültür coğrafyasının panoramasını sezimleyebiliriz.

Modern tıbbın geliştiği dünyamızda halk hekimliği uygulamaları artık temel sağaltma yöntemlerinden olmasa da yardımcı bir unsur olarak toplum hayatında yerini almaktadır. Modern tıba rağmen Özbek masallarında halk hekimliği ile ilgili unsurların varlığı günlük hayatta da bu uygulamaların devam ettiğinin ispatıdır. Öyle ki halk anlatıları içerisinde olduğu toplumun aynası niteliğindedir.

Özbek masallarında görülen tedavi yöntemleriyle ilgili hazırlanan ilaçların doğada var olan bitki (dut, çınar yaprağı, gül ayırık otu ve nane...) ve hayvansal gıdalardan (et, süt) elde edildiği görülmektedir. Nitekim halkın günlük yaşamı ile halk hekimliğindeki faydalandıkları unsurların arasındaki benzerlikler dikkat çekicidir.

Özbek Masallarında hastalıkların sağaltılması sırasında sadece doğadan elde edilen besin ve maddelere değil aynı zamanda eski şamanistik unsurlar ve İslami motiflerle bezenmiş sihirselsel-büyüsel yöntemlere de başvurulmaktadır. Nitekim halk anlatıları bir toplumun geçmiş ile gelecek nesilleri arasında bir köprü vazifesi üstlenen ürünler olduğundan Özbek masalları da kadim Türk kültürünün aktarıcısı rolündedir.

Kaynaklar

- Abalı, İ., (2011). *Koçarlı halk kültürü*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Alptekin, A. B., (2009). Türk masal ve hikâyelerinde görmeyen gözün tedavi edilmesi üzerine. *Milli Folklor*, 81, 18-26.
- Alptekin, A. B., (2010). Türk halk hikâyelerinde halk hekimliği. *Milli Folklor*, 86, 5-20.
- Alptekin, A.B., (2020). Şahmaran hikâyesinin destanlara yansımaları ve onunla ilgili inanışların kökeni üzerine. M. Alptekin (Ed.), *Destan Yazıları* içinde, 326-337, Kömen Yayınları: Konya.

- Alptekin, M., (2018). Meddah Behçet Mahir'in halk anlatılarında halk hekimliği ve B-baytarlığı. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 3, 879-893.
- Bakırcı, N., (2006). *Niğde Masalları (Araştırma-İnceleme-Metin)*. Kömen Kitabevi: Konya.
- Baydemir, H., (2004). *Özbek halk masalları inceleme-metin*. Yayımlanmış Doktora Tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Birkan, I., (2014). Müzikle tedavi, tarihi gelişimi ve uygulamaları. *Ankara Akupunktur ve Tamamlayıcı Tıp Dergisi*, 1, 37-49.
- Büyüköztürk, Ş., Kılıç Çakmak, E., Akgün, Ö. E., Karadeniz, Ş. & Demirel, F., (2018). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Pegem Akademi.
- Dağı, F., (2013). *Türk halk anlatılarında halk hekimliği üzerine bir araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir.
- Demir, M., (2016). Şamanizm'de hastalık kavramı ve tedavi yaklaşımları. *Lokman Hekim Dergisi*, 1, 19-24.
- Demirtaş, S., (2019). Asırlar ötesinden gelen bilgelik: koruyucu/önleyici halk hekimliğine dair bir uygulamanın efsanelerdeki yansımaları. *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 63, 253-262.
- Duymaz, A., (2001). *Kerem ile Aslı Hikâyesi Üzerine Mukayeseli Bir Araştırma*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Ergin, M., (1994). *Dede Korkut Kitabı I*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gökşen, C., (2019). Tarsus'un dağ köyleri halk kültüründe çam ağaçları. *Çukurova Araştırmaları*, 9, 303-314.
- Kaplan, T., (2020). Kilis masallarında yeraltı dünyası hakkında tespitler. *Çukurova Araştırmaları*, 1, 191-199.
- Kaşgarlı Mahmud (2014). *Dîvânu Lugâti't-Türk. giriş-metin-çeviri-notlar-dizin*. (A. B. Ercilasun, Z. Akkoyunlu, Çev.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Safarova, M., (2010). *Eğitsel bir bakış açısıyla Anadolu ve Özbek Türk masallarında ortak ve farklı motifler*. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Sever, M., (2004). Türk halk inançlarında ve halk hekimliği uygulamalarında meyve. *TÜBAR*, 16, 95-109.
- Sol, S. (2007). Edirne'de halk hekimliği. *Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 1, 175-191.
- Sümbüllü, Y. Z., (2004). Tıbbı ve mistik folklor açısından aş erme. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 23, 133-143.
- Şemsettin Sami (1989). *Kamus i Türki*, İstanbul.
- Şimşek, E. (2008). Ölümsüzlük İlacı Elma. *Turkish Studies*, 3 (5), 193-204.
- Türkçe Sözlük (1998). *Türk Dil Kurumu Yayınları*, Ankara.
- Yıldırım, A. & Şimşek, H., (2013). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Elektronik Kaynaklar

<https://www.cnnturk.com/saglik/dut-yapragi-faydalari-nelerdir-neye-iyi-gelir-dut-yapragi-az-bilinen-faydalari> adresinden 21.01.2021 tarihinde alınmıştır.

<https://islamansiklopedisi.org.tr/ozbekistan> adresinden 22.01.2021 tarihinde alınmıştır.

Kaynak Kişiler

KK.1. Filiz Uzun, 1974, Kilis-Musabeyli, Balıklı Köyü, İlkokul mezunu.

KK.2. Fadime Gürbüz, 1963, Mersin-Silifke, İmamuşağı Köyü, İlkokul mezunu.